

Процедура проведення опитування дитини є системним, структурованим процесом, який передбачає володіння фахівцем не тільки знань з вікової та педагогічної психології, а також володіння техніками психологічного консультування, терапевтичними прийомами та методами кризової психологічної допомоги.

Список використаних джерел

1. Гридковець Л.М. Світ життєвих криз людини як дитини своєї сім'ї, свого роду та народу : монографія. Львів: Скриня, 2016. 514 с.
2. Кулеба М. Кожна 5-а дитина в Україні потерпає від сексуального насильства / Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-seksualne-nasylstvo-dity/30278281.html>.
3. Сексуального насильства зазнали понад 4,5 тисячі дітей /BBC. 2017. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-42027535>.
4. Сайт організації B4U-ACT. URL: <https://www.b4uact.org/about-us/>.
5. Канадские и американские психологи выступили за легализацию педофилии/UNN. 2011. URL: <https://www.unn.com.ua/ru/news/533750-kanadski-ta-amerikanski-psihologi-vistupili-za-legalizatsiyu-pedofilii>.
6. Гридковець Л.М. Родинний фактор у розвитку та подоланні наслідків сексуального насильства над дітьми. Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний та освітньо-методичний журнал. Соціс-прес. Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПНУ. 2012. № 11. С. 57–62.

Давидова Ольга Василівна,

доцент кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ЩОДО ДІТЕЙ ЯК УЧАСНИКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Затвердження Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року було зумовлене необхідністю вдосконалення механізмів юстиції щодо дітей на засадах забезпечення їх прав шляхом виконання програм профілактики правопорушень серед дітей, здійснення ефективних заходів соціальної адаптації та реабілітації дітей, які перебувають у конфлікті із законом.

Зазначене вимагає комплексного підходу, який можливо забезпечити за умови скоординованих дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зокрема судів, підрозділів Національної поліції, органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби, організацій громадянського суспільства, надавачів соціальних, освітніх, медичних та інших послуг [1].

У своїй професійній діяльності працівники відповідних органів стикаються з низкою питань, вирішення яких потребує високопрофесійної психологічної підготовки, а саме: урахування психологічних та фізіологічних особливостей розвитку дитини при проведенні її

опитування та допиту, здійсненні індивідуально-профілактичної роботи з дітьми, які схильні до вчинення правопорушень та перебувають на профілактичних обліках у поліції [2, с. 207]. Актуальною залишається, зокрема, проблема жорстокого поводження з дітьми, яке негативно позначається на розвитку, здоров'ї та житті дитини, порушує її соціалізацію, спричиняє бездоглядність і злочинність серед дітей [3, с. 80].

Найголовнішим питанням у запровадженні принципів правосуддя, дружнього до дитини, є підготовка фахівців – слідчих та суддів. Проте фахівці не завжди готові до виконання функцій, які покладає на них держава. Надзвичайно складно отримати достовірну та достатньо повну інформацію від дитини, що стала свідком злочину чи потерпілим. Ефективність такої взаємодії буде залежати від рівня розвитку, індивідуальних особливостей та сімейного середовища дитини, характеру події та умов збереження відповідної інформації, а також умов, способу проведення допиту та рис особи, що його здійснює, аналізує та оцінює показання [4].

Існують певні вимоги до особи, яка здійснює допит дитини. Серед них найважливішими є такі: урахування рівня розвитку та можливостей дитини, гнучкість, об'єктивність, емпатія. Основоположним у встановленні контакту з дитиною є позитивний емоційний фон, створення ситуації безпеки, безумовного прийняття, довіри та відкритості. Жодна психологічна, педагогічна та соціальна допомога не приймається дитиною та не приводить до стабільних позитивних результатів, якщо вона не базується на стійких, безпечних та приймаючих ставленнях дорослих. Формування відносин, які дозволяють дитині компенсувати негативний дитячий досвід спілкування з дорослими, є умовою ефективної взаємодії.

Вивчення чинного кримінально-процесуального законодавства та аналіз слідчої та судової практики виявило необхідність залучення фахівців-психологів, оскільки сьогодні залучення педагога є формальним і зводиться лише до констатації законності слідчої дії. Тільки психологи можуть професійно вивчити особу дитини, її поведінку, встановити психологічний контакт із потерпілим чи свідком, визначити ефективні та допустимі методи психологічного впливу, а також допомогти при виборі тактики проведення слідчих дій за участю дітей.

Для повного вивчення обставин справи необхідно провести ґрунтовне психологічне вивчення особистості дитини. Без знання вікової, соціальної, педагогічної, клінічної та патопсихології психології дізнавачу, слідчому, прокурору важко в повному обсязі отримати достовірну інформацію, зокрема при розслідуванні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Неправильними є намагання вивчити поведінку та діяльність неповнолітнього слідчим самостійно, без залучення фахівців-психологів, для яких ця діяльність є основним предметом дослідження. Саме психологи повинні визначити ті індивідуально-психологічні особливості особи, які вплинули на поведінку дитини, ті з них, які можуть позитивно або негативно вплинути на результати проведення слідчої дії.

Беручи участь у слідчих та судових діях, психолог допомагає слідчому (суду) отримати, правильно зафіксувати і оцінити інформацію, що витікає від потерпілого, свідка, виробити з урахуванням психічного стану, особистісних особливостей особи оптимальні умови для його допиту, проведення інших слідчих і судових дій. Психолог може звернути увагу особи, яка провадить ці дії, на ті чи інші прояви психіки, що відображені у слідах злочину або виражаються у поведінці, одязі, в іншому вигляді, розшифрувати і пояснити їх, а також при необхідності допомогти зняти зайве психічне напруження, що зберігається у потерпілого або свідка-очевидця.

Психолог-спеціаліст, який залучений до кримінального провадження може, зокрема, проводити оцінку валідності показань як під час допиту, так і при використанні методики «Зелена кімната». Якщо психолога залучають до участі у допиті, то його основним завданням є розуміти зміст, моменти розповіді, у яких інформація викладена не в повному обсязі, визначити коло запитань, з'ясування яких може суттєво вплинути на перебіг розслідування.

Участь психолога повинна здійснюватися не лише під час допиту. Його завданням має бути також підготовка дитини до свідчень, врахування рівня її розвитку, пояснення її ролі у провадженні. Крім того, він повинен подбати про сприятливий емоційний фон, що сприяє формуванню належної мотивації дитини до співпраці та свободі викладу інформації, а також про її підтримку під час проведення процесуальної дії.

Психологічна оцінка показань може здійснюватись оперативно та експертно. Оперативна оцінка передбачає оцінювання під час слідчих дій (допит, слідчий експеримент тощо), в ситуації включеного спостереження. Для цього спеціаліст-психолог повинен мати набір психодіагностичних критеріїв, які під час комунікативної взаємодії підлягають виявленню, якісному аналізу та інтерпретації з урахуванням контексту ситуації їх прояву. Оперативна оцінка має обмежений час та може нести в собі екстремальний характер перебігу. Під експертною оцінкою показань розуміється комплексне дослідження вербальних та невербальних проявів досліджуваного суб'єкта, зокрема зафіксованих на аудіо- та відеозаписах.

Участь експерта в опитуванні та аналіз матеріалів справи не є достатніми для психологічної оцінки викладу інформації. Необхідним є також проведення відповідного психологічного обстеження дитини, важливого для оцінки рівня її розвитку, здібностей у сфері сприйняття, запам'ятовування та відтворення сприйнятих вражень, а також соціально-емоційного функціонування з урахуванням тих особливостей, які є важливими для змісту й форми свідчень, з'ясування можливих механізмів, які перешкоджають викладу подій.

Психолог-експерт не приймає рішення щодо достовірності показань малолітнього свідка. Спираючись на участь в опитуванні та психологічне обстеження, він передає суду матеріал для оцінки

доказової сили показань дитини. Приклади питань, що визначають обсяг висновку психолога-експерта, який бере участь в опитуванні малолітнього свідка або потерпілого: Яким є інтелектуальний розвиток дитини-свідка? Якими є особливості дитини-свідка чи жертви у сфері сприйняття, запам'ятовування та відтворення сприйнятої інформації? Які риси є помітними у соціально-емоційному розвитку дитини, якої стосується висновок, а також як вони впливають на зміст і форму показань? Якими є відносини дитини з іншими особами та ставлення дитини до них – підозрюваного/обвинуваченого, потерпілої особи, інших свідків? Чи схильна дитина до брехні, фантазування? Чи легко дитина піддається впливу інших осіб?

Психологи, які мають досвід роботи з дітьми-свідками, вбачають необхідність врахування у своїх висновках можливостей участі дитини-свідка у подальших процесуальних діях і умов, за яких ці дії мають відбуватися – як з метою захисту інтересів свідка, так і для отримання від нього цінного доказового матеріалу. У постанові, що допускає участь психолога-експерта, доцільно поставити такі питання: можливість участі малолітнього свідка в подальших процесуальних діях; місце та час проведення такої можливої процесуальної дії; особи, присутні під час проведення процесуальних дій; присутність обвинуваченого під час процесуальної дії за участі дитини; присутність батьків, опікунів або інших осіб, близьких дитині, під час передбачуваних процесуальних дій. Питанням, суттєвим з правової точки зору, яке належить до компетенції психолога-експерта, є оцінка наслідків травми, зазваної опитуваною дитиною, яка потерпіла внаслідок подій, що становлять предмет провадження. Це особливо важливо у випадку малолітніх жертв фізичного, психічного і сексуального насильства [5, с. 82].

Список використаних джерел

1. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/prgiyi-reformuvannyasistemi-yusticiyi-shchodo-ditej-na-period-do-2023-roku>.
2. Давидова О.В. Психологічні особливості спілкування поліцейських ювенальної превенції з дітьми різного віку. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 7 лют. 2019 р.). Кривий Ріг, 2019. С. 207–210.
3. Казміренко В.О. Вияви домашнього насилля над дітьми // Юридична психологія. Київ, 2017. № 1. С. 78–90.
4. Будзінська А. Як опитувати дитину. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. W.: E.D. – DRUK-KACZMARCZYK, 2007. 64 с.
5. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: метод. посіб. / Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська, Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюмана. К.: ФОП Клименко, 2015. 114 с.